

מתוך: 'קונטרס פרק בשיר'

על כן אמרתי גם אני לבלתי לכת אחרי המשקלים הכבדים, זולת אשר גבלו ראשונים אני אפרט לך, והנני מציגם לפניך.

המין הראשון הנקרא שיר פשוט שאין לו יתדות ומקצבו הוא פולים פולים פולים פולים, וכן שורר הרב אברהם אבן עזרא ז"ל:

ממַעַמְמַקִּים לָךְ צוֹר מְקִים מְעַפֵּר דֵּל מְתִיפֶחַ
קוֹלֵי אָרִים שָׁר בְּשִׁירִים בְּנִגְיִנּוֹתַי לְמִנְצַחַת

ומזה המין:

אַצְלָךְ חֶפְץ גִּזֹר הַשֵּׁם טוֹב מִכֶּסֶף קִנְיָן דַּעַת
לא ידעתי שם מחברו.

המין השני הוא שמקצבו הוא פֵּעוֹלִים פֵּעוֹלִים פֵּעוֹלִים פֵּעוֹלִים ושורר מהר"י הלוי ז"ל:

לְבָבִי אֲלִיכֶם סְגוּלַת נְדִיבִים אֲשֶׁר יִמְשְׁכוּנִי בְּחֶבְלֵי אֲהָבִים
וְדַבְרֵי יְהוּדָה בְּפִיו הִתְעוּדָה חֲרוּזִים אַחֲוִיזִים בְּכַנְפֵי כְרוּבִים
וּמְרוֹם רְבִיבִים נְפִשׁוֹת מְשִׁיבִים וּמְרוֹם שְׂבִיבִים לְכַבּוֹת מְדִיבִים
וּמִי יִתְנַנֵּי בְּכַנְפֵי נְשָׂרִים לְהִרְחִיק נְדוּד אֶל רְחוּקִים קְרוּבִים
וְאִיךָ לֹא רְחוּקִים וְהֵם בְּשַׁחֲקִים וְאִיךָ לֹא קְרוּבִים וְהֵם בְּקָרְבִים

ומזה המין הוא שיר 'בְּמוֹתֵי יְמוֹתוֹן' למהר"ר נסים ׳ן שאנגי ז"ל וקינת 'אַשְׁחַר עֲדַתִּי'.

המין השלישי הוא שמקצבו מְפּוֹעָלִים מְפּוֹעָלִים ושורר בו מהר"ר יהודה הלוי ז"ל:

וְיָשׁוּבוּ יָמֵי חָרְפִי	וְאִירוֹן כּוֹ-כְּבִי נִשְׁפִי
וְעוֹגְבֵי וְקוֹל תּוֹפִי	הַדָּר יַעֲרֵי וְכַרְמֵי לִי
וְהַנְּזֹם עָלַי אֲפִי	וְשֵׁם צְמִיד לְאַזְרוּעֵי
הַיּוֹת סְפִיר לְמוֹל סְפִי	דְּבִיר דּוֹדֵי וּבֵית הוֹדֵי
בְּכָל לְבִי וְסָרְעִפִי	הַיּוֹתֵי שָׁב לְיַחֲדוֹ
וְרוֹן זְכָרוֹ יִהְלֵל פִּי	וְנִפְשֵׁי תַ-עֲלוּז בְּשִׁמוֹ

ומזה המין להראב"ע ז"ל:

לְאֵלֵי חַי תְּפִילָתִי וּמֵאֲתָךְ תְּהַלְתִּי

ולמהר"ש אבן גבירול ז"ל:

תְּבוֹרֶךְ יְהִי אֲדוֹן עוֹלָם בְּפִי כָּל הַיְצוֹר כּוֹלֵם

ולרבנו האי ז"ל: 'אֲדוֹן עוֹלָם אֲשֶׁר מְלֶךְ'.

המין הרביעי הוא שיר שמקצבו מְפּוֹעָלִים פּוֹלִים מְפּוֹעָלִים פּוֹלִים, ושורר כן רבי יאודה הלוי ז"ל:

יְאוּ שׁוֹכֵן תְּבֵל יְרָאָה הַפֶּל הַבֵּל פֶּשׁוּט בְּגָדֵי שְׂמֹחָה לְבֵשׁ תְּכַרִּיף אֲבָל
אֲשֶׁר יְכַלָּה עֵמֶךָ וְכִמְזֵהוּ תְּכַל וְהוּא חֶלְקֶךָ מִכָּל עֲמֶלְךָ מִתְּבֵל

ומזה המין להראב"ע ז"ל:

מְשַׁנְּאִים לִי שְׂמֵחוּ לְטִלְטוּלֵי שְׂכָחוּ

ולמהר"ש גבירול, 'שְׂמוֹר לְבִי מֵעֲנָה'.

המין החמישי היא שמקצבו הוא מפועלים מפועלים פועלים ושורר בו מהר"ש גבירול:

אני השיר והשיר לי לעבד	אני כנור לכל שרים ונוגנים
ושירי כ-עטרת למלכים	ומגבעת בראשי הסגנים
וגוי י-הלוף על האדמה	ונפשי ת-הלוף על העננים
והנני בשש עשרה שנותי	ולבי בי כמו לב שמונים

ועוד אחר מזה המין:

ידידי די באהבת בת פרמים	ונשיר שיר לנאדר דר מרומים
בשיתי חי לגדלה לך ארגן	תנה נא עוז לפטדת דת יקומים
פלאות אות ונסים שים לחוסים	עשוקים קים ויאור אור תמימים
רחוקה מך ונעזב זב בגלות	ונעזר זר וחקמרמר נחומים
ויואל אל ויחיש חיש לגואל	ויגדל דל ויעל על עממים
פאתמול מול לבבי בי עדיני	בכשרון רון אהלל ליל ימים

ומזה המין גם כן הוא 'שמע קולי אשר ישמע בקולות' ופזמון 'ה' נגדך כל תאנתי ואלהי אל תדינני כמעלי' ורבים כמוהם.

המין השישי הוא שיר שמקצבו פועלים מפועלים ושורר בו מהר"ר יהודה הלוי ז"ל וזה תארו:

ידידי השכחת חנותך בבין שדי	ולמה מכרתני צמיתות למעבידי
הלא אז בארץ לא זרועה דרבתך	ושעיר וחר פארן וסיני וסין עדי
והיו לך דודי והנה רצונך בי	ואיך תחליף עתה פבודי לבלעדי
דחוייה אלי שעיר הדופה עדי פארן	בחונה בכור יון מעונה בעול מדי
היש בלתך גואל ובלתי אסיר תקנה	תנה עונך לי כי לך אתנה דודי

ומזה המין האזהרות לרבי מנחם תמר ולרבי אליהו צלבי במחזור רומאניא ורבים כהם.

המין השביעי שיר מקצבו מְפֹעֵלִים פּוֹלִים מְפֹעֵלִים ושוורר בו ר"פ זלה"ה:

לך אל חי תכסוף יחידתי תברך לך רוחי ונשמתי
דמות כסא כבוד לך בהדום וזמרך כבוד ולא ידום

המין השמיני שיר מקצבו מְתַפְעֵלִים מְתַפְעֵלִים ושוורר בו מהר"י
הלוי וזה תארו:

יפה וטוב לאחוז בביתך מחנה	העם אשר שמך בלבם יחנה
השם אשר שכנו ברום עולם	והוא נמצא בלב דפא ולב איש נענה
ושמי מרומים לא יכילוהו ואם	ירד בסיני אז ושבן בסנה
הרכי מאד קרבה ולמאד רחקה	כי כל אשר פעל ליש ולמענה
החביר נשמה באדמה כעדי	ויאדיב חכמה ואמר לי קנה
הן על לבבי מאדוני מחשב	גם על לשוני מאדוני מענה

ומזה המין גם כן פזמון 'עת שערי רצון להפתח' זולת שיש בו מקום היתד
שבדלת תנועה לבד. אבל קינת 'יהודא וישראל דעו מר לי מאד' הוא כמוהו
במספר במשקל, כמוהו כמוהם אחד.

המין התשיעי שיר שמקצבו מְתַפְעֵלִים מְתַפְעֵלִים פּוֹלִים ושוורר בו רבי
יהודה הלוי וז"ל:

עבדי זמן עבדי עבדים הם עבד אדוני הוא לבד חפשי
על פן בבקש כל אנוש חלקו חלקי אדוני אמרה נפשי

ומזה המין גם כן 'יגדל אלהים חי וישתבח נמצא ואין עת אל מציאותו'
ובקינות תשעה באב 'לו ישקלו רעי מהומתי'.

המין העשירי שיר שמקצבו מְתַפְעֵלִים פּוֹלִים פּוֹלִים פְּעוּלִים ושוורר בו
הראב"ע וז"ל:

אמנם לברך שם נורא ועילום

עמי בְּשִׁיר קוּמוּ וּלְכוּ לְשָׁלוֹם

ומזה המין גם כן הוא פזמון הנדפס המתחיל:

כִּי אֶשְׁמְרָה שִׁבְתְּ אֵל יִשְׁמְרֵנִי אוֹת הִיא לְעוֹלָם בֵּינוּ וּבֵינֵי

המין האחד עשר שיר מקצבו מתפעלים פולים פולים ושורר בו הראב"ע
ז"ל:

קוּמָה אֲדוֹנֵי עֲזָרְתָּה לִי וַעֲנֵה בְּצָרְתָּה

ומזה המין הוא:

קוֹל אֲהֲלֶה תַתִּיפֹחַ קוֹל מְשָׁבִי מֵר צוֹרֵחַ

המין השנים עשר שיר מקצבו פולים פעולים פולים פעולים שורר החכם
רבי יהודה הלוי ז"ל וזה תארו:

אָבֶן מְאוּסָה תִּשִׁים לְפִינָה	וּלְמוֹאֲסִיף תִּתֵּן מְגִינָה
בְּשִׁיר בְּנֵי אֵל צוֹפִים לְגוֹאֵל	כִּי בָא וְסָקַל דְּרָךְ וּפְנֵה
גָּאֵל אֲדוֹנֵי גוֹלֵת הַמוֹנֵי	וַיַּעֲטֶרְהָ רְצוֹן כְּצִנָּה
דָּבַר עָלַי לֵב קוֹנֵי וְתִשְׁמַע	אֶל הַתְּפִלָּה אֶל הַתְּחִנָּה
הַחַיִּשׁ פְּדוּתָם הַשֵּׁב שְׁבוּתָם	רָגַע וּבָאוּ צִיּוֹן בְּרִנָּה
וַיְהִי לְאוֹיְבֵיכֶם נוֹקֵם וְקָנָא	וַיִּנְשָׁלְמוּ וַיִּנְשָׂאמוּ

המין השלושה עשר שיר מקצבו מתפעלים מתפעלים ושורר בו מהר"ש
גבירול ז"ל:

מֵה לָךְ יַחֲיִדָה תִּשְׁבִּי דוּמָם כְּמֶלֶךְ בְּשָׁבִי

לְבִי עֲמוּד כִּי מִי בְּסוֹד תּוֹכֵן לְכָבוֹ יַעֲמוּד
אֶל תִּהְרוֹס לְרֵאוֹת דְּבַר סֶתֶר וְאֵל תִּיקַד יְקוּד
מִמְּפִלְאוֹת הַצּוּר חֲדַל כִּי אֵין רְשׁוֹת לָךְ בְּיָסוּד

וַיֵּרָא אֱלֹהִים כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה טוֹב מְאֹד

המין הארבעה עשר שיר מקצבו מתפעלים פעלולים מתפעלים פעלולים
ושורר בו מהר"ר רבי יהודה הלוי ז"ל וזה תארו:

וימין אֲדֹנֵי הָלֵא אֶז הֵיית לְעֹר כְּנָגְדִי
אֵיף תִּטְשֵׁנִי כִּהִיּוֹם תּוֹף בּוֹר מְצוּקוֹת לְבִדִי
כִּי מִשְׁאֲתֵי תִלְאוֹת נִהַפֵּף לְחֹרֵב לְשִׁדִי
דְרָשִׁי חֲמָסִי וְאֵל נָא אֶקְרָא אֲדוֹנֵי לְעַבְדִי
הַתְּעוֹרְרֵי לִי כְּמֵאֵז כִּי לֵיל יִשְׁימוֹן בְּצַעְדֵי
כִּי תִגְאָלִי אֶת אֲסִירָךְ מִבוֹר עַבְדִּים וְתִפְדֵי

המין החמישה עשר שיר מקצבו מתפעלים פועלים, ושורר רבי יהודה
הלוי ז"ל קינה לט"ב 'ציון הלא תשאלי בשלום אסיריך' ורבי יהודה הכהן
'ידום לנגן חליל'. וזה למהר"י הלוי ז"ל גם כן:

היּוֹם בְּעוֹמְדֵךְ פְּנֵי אֲדוֹן שְׁמוֹ גּוֹאֲלִי	יִפִּית יַחֲיִידָה בְּעוֹ-דֵךְ בִּי וְנַעֲמֶתָ לִי
רוֹמִי וְהִשְׁתַּחֲוִי עַל עוֹל אֲשֶׁר תִּסְבְּלִי	וּשְׁכַר יִגִּיעָה מְנוּחָה אַחֲרֵית תִּשְׁאָלִי
לְמַדֵּי עֲשׂוֹת טוֹב וְאֵל רַע כִּי עָשָׂה תִסְכְּלִי	הֵן תִּדְעֵי סוֹד זְמַן אֶז אֶת לְבַבְךָ גְּלִי
יִקְרַת תְּהִלּוֹת וְאָכֵן יֵה שְׁמוֹ הַלְלִי	וְהִנֵּי לְצוֹר כָּל נִשְׁמָה לְהַתְּהַלֵּל חֲלִי

המין הששה עשר שיר מקצבו מתפעלים פולים מתפעלים פולים ושורר בו
מהר"ש גבירול ז"ל 'שחר אבקשך צורי ומשגבי', ופזמון 'שלום לך הודי
הצח והאדמון'. ורבי יהודה הלוי שורר וזה לשונו:

יָשׁוּב לְאַחֲרֵךְ צַל נְטָה בְּעוֹד יוֹמָם לְאוֹר וְהִגְלוֹת סְתוּם אֲשֶׁר עִמָּם
הוֹד נָר בְּנוֹ יִשִּׁי דֵי מַהִיּוֹת נִדְעָךְ כִּנּוֹר בְּנֵי לֵוִי רַב מַהִיּוֹת דּוּמָם
הָאֵל אֲשֶׁר הִגְלָם יִפְקוֹד לְהַעֲלוֹתָם כֵּן יַעֲשֶׂה נוֹתֵן שְׁמֵשׁ לְאוֹר יוֹמָם

המין השבעה עשר שיר מקצבו פעלולים פעלולים ושורר בו מהר"ש גבירול
על קבר רבינו האי גאון ז"ל:

נִגְדָעָה קָרְן עֲדִינָה הִיא גְּבֵרַת כָּל מְדִינָה

והחכם מהר"א ן' עזרא שורר בו וזה תארו :

אֵי גְבוּרוֹת אֵל וְאֵיה נִפְלְאוֹתָיו וְחִסְדָּיו
אֵי אֶהְבִּיּוּ מִלְּפָנָיו אֵי זְכוֹת וּבְ-רֵית חִסְדָּיו

המין השמונה עשר שיר מקצבו פְּעוֹלוֹתִים פְּעוֹל פְּעוֹלוֹתִים פְּעוֹל. ועל השקל
הזה חבר מהר"ר מנחם אגוזי ז"ל אזהרותיו 'מְאַלְהִים מְאֹד נַעֲלָה אֶשְׁאַלְה',
והרב אברהם ן' עזרא ז"ל הביא דמיון לזה :

אֶדְרָשָׁה חִסְדָּךְ פִּי אֲנִי עֲבָדְךָ אֶעְרוֹף נִגְדְךָ מִהֲלֵל נֶחְמָד

המין התשעה עשר שיר שכולו מקצבו פְּעוֹל פְּעוֹל, ולא נהגו בו לשורר בו
המשוררים הקדמונים, אבל ראינו מהאחרונים שעשו כן. וזה לדון וידאל
בנבנשת נ"ע וזה תארו :

בְּחַר נְתִיב זְמִיר לְךָ	וּבּו לְכָה וּבּו פָּנָה
צֹלַח רֶכֶב עֲלֵה עָלַי	שְׁמִי יְקָר וּבָם חֲנָה
יְסוֹד יְסוֹד פְּאָר וְהוֹד	וּבּו נְוָה יְקָר בְּנָה
יְשׁוּר אֲנוֹשׁ שְׁרוֹף נְדוֹד	יְחִי כְמוֹ אֲזִי סָנָה
יִשְׁעֶךָ תְּנָה יְדִיד	וּבִי חֲמוֹל וְחִישׁ עֲנָה

המין העשרים שיר מקצבו מְתַפְּלִים פְּעוֹלִים מְתַפְּלִים פְּעוֹל. ושורר בו
החסיד רבינו יונה זצ"ל, וזה תארו :

יוֹנָה נִכְאַבָּה נִפְשָׁה דְאַבָּה

עד סופו.

אלה הם הכללים והמינים הנהוגים לשורר בהם על הרוב, אף על פי שיש
משקלים רבים אחרים, לא הכבדתי עליך אלא אשר הם נמצאים. ואת
היותר אתה תבחר ותקרב ולא אני. ראה הפקדתיך היום (יר' א, י) הזה על
הכלל ועל הפרט מכל דרכי שבילי השיר, ופניתי הדרך (מלאכי ג, א)

לפניך וסקלתי המסילה (יש' סב, י) למען תרוץ בו ולא תכשל (מש' ד, יב). קשרם על אצבעותיך כתבם על לוח לבך (מש' ז, ג) והיו לטוטפות על הראש כבין העינים (דב' ו, ח) ואל תסירם מלבך. ובטחתי בחסד עליון כי אם תשעשע בהם מעת לעת פעמים שלש תעלה במעלות (שמ' כ, כג) על מסילות השיר הגבה למעלה, ובלעדך לא ירים איש את ידו (בר' מא, מד). מצורף לזה לקבוע עתים מהיום ומהלילה לקרות תורה נביאים וכתובים, הפוך בה והפוך בה. ובפרט ספר ישעיא ותרי עשר ואיוב כי הם צחי הלשון ערבים לשומעיהם, ונעם לשמוע בתוך השיר כי אותם אנחנו מבקשים (שמ' י, יא), וממנו ניקח להוציא לפועל מחשבותנו ולברך על המוגמר במלאכת השיר. ואתה אדר היקר (זכ' יא, יג) אשר נכספה וגם כלתה נפשך (תה' פד, ג) לשמוע בלמודים (יש' נ, ד) ולרדוף אחר השלימות, יהי אלקים עמך בכל אשר אתה עושה (בר' כא, כב). אלקים יחנך (בר' מג, כט) דעה ובינה והשכל וחפץ ה' בידך יצלח (יש' נג, י) וחיית ורבית (דב' ל, טז) ברבות הטובה (קה' ה, י) שובע שמחות את פניך נעימות בימינך נצח (תה' טז, יא).

* תודה גדולה לפרופ' יוסף יהלום. לקריאת הטקסט המלא של קונטרס פרק בשיר ליהושע בנבנשת שפורסם בידי יוסף יהלום ונאויה קצומטה ראה קובץ על יד כ"א (תשע"ב).